

ПОНЯТТЯ ПРО РОЗУМІННЯ

УДК 159.9

ДІДКОВСЬКИЙ С.В.

науковий співробітник Інституту соціальної та політичної психології НАПН України,
м. Київ

Конструюється поняття про розуміння. Аналізується його структура і зміст. Обговорюється використання поняття у якості засобу управління спілкуванням в проблемно орієнтованому консультуванні. Конструювання ведеться в системно-мыследеятельному підході.

Ключові слова: *консультування, управління, діалог, ситуація, поняття, засіб, мислення, знання, рефлексія, розуміння.*

ПОНЯТИЕ О ПОНИМАНИИ

Конструируется понятие о понимании. Анализируется его структура и содержание. Обсуждается использование понятия в качестве средства управления общением в проблемно ориентированном консультировании. Конструирование ведется в системно-мыследеятельном подходе

Ключевые слова: *консультирование, управление, диалог, ситуация, понятие, средство, мышление, знание, рефлексия, понимание.*

Проблема. Проблемна ситуація - результат відсутності у клієнта розуміння того, що з ним відбувається. Завдання консультанта полягає в тому, що б допомогти клієнту зрозуміти, в чому полягає зміст проблеми, що створює проблемну ситуацію. Спосіб вирішення завдання у проблемно орієнтованому консультуванні - діалог. Що б організувати конструктивний діалог, консультант повинен мати поняття про розуміння, і вміти його використовувати, як засіб управління спілкуванням.

Дослідженням розуміння займається герменевтика. Виникнувши як мистецтво тлумачення біблійних текстів, герменевтика пройшла ряд етапів у своєму розвитку. В середині XIX століття аналіз проблеми розуміння Ф. Шлейєрмахером і В. Дильтеєм призвели до створення філософської герменевтики. На початку XX століття, слідом за філологічною герменевтикою виникли і почали інтенсивно розвиватися педагогічна, економічна, політична, історіографічна, і інші типи досліджень розуміння.

Інтерес до герменевтики в сфері психології виник і набув широкого поширення завдяки працям Ж.Лакана. Велике значення для дослідження розуміння і його механізмів мали роботи представників нової хвилі французького психоаналізу (Ж.Дерріда, М.Фуко, Ж. Батай, М.Бланшо, Ж.Делез, Ю. Крістева, К.Леви-

Строс) і багаторічні студії тартуської семіологічної школи (Ю.І Лотман, Б. А. Успенський).

Останнім часом у психологічній герменевтиці проблема розуміння активно обговорюється в публікаціях Н. В. Чепелевої, В.В. Знакова та А.А. Брудного [1].

Дослідники вважають, що об'єктом розуміння виступає особистісний досвід переживання життєвих подій. Основними механізмами розуміння та інтерпретації особистого досвіду є семіотичний та комунікативний. Перший - кодує відомості про зовнішню дійсності, другий пов'язує структуру мовної семантики з реальними умовами комунікативного акту.

Крім того, в деяких роботах стверджується, що є і третій досеміотичний і донаративний механізм розуміння особистого досвіду, який побудований на безпосередньому сприйнятті реального світу, на вторинній мовній реальності і на соціальних ритуалах [2]

Послідовники ідей М.М. Бахтіна також розглядають розуміння не як наслідок роботи механізму пізнання, а як результат інтуїтивного «схоплювання» сенсу того що відбувається, шляхом заняття позиції «поза знаходження» [3].

Але як пов'язані і як працюють ці три механізми разом не цілком зрозуміло. Поняття, яке б давало відповідь на це питання не існує.

Мета статті - викласти результати конструювання поняття про розуміння та його механізм.

Гіпотеза на якій будується поняття полягає в тому, що механізм розуміння - складно організована структура рефлексивних процесів.

Структура поняття про розуміння. Поняття про розуміння носить системно-типологічний характер і включає в себе цілий ряд додаткових понять. В процесі організації та управління процесом консультаційного спілкування вони об'єднуються і структуруються відповідно до змісту проблеми, що обговорюється. Ці поняття розкривають наступні теми: 1) Розуміння, як складно організований процес. 2) Чинники нерозуміння. 3) Структура знання. 4) Типи протиріч в знанні. 5) Презентація протиріч в спілкуванні. 6) Рефлексивний механізм зняття протиріч і формування розуміння. 7) Рефлексія і проблематизація. 8) Проблематизація і само ідентифікація. 9) Типологія розуміння.

Розуміння, як складно організований процес. Розуміння є природним, інтуїтивним, фоновим процесом, що супроводжує колективну взаємодію. Результат процесу розуміння - усвідом-

---

лення сенсу того, у чому приймають участь учасники діяльності.

Необхідність в штучному, технічно організованому розумінні виникає тоді, коли природні механізми організації розуміння перестають працювати і учасники взаємодії втрачають сенс того що відбувається, і входять у стан не визначення. Технічно організоване розуміння рефлексивно надбудовується над нерозумінням. Засобом його організації є системно-типологічна модель розуміння.

Чинники нерозуміння. Нерозуміння виникає тоді, коли людина підміняє роботу розуміння впізнаванням. І коли в структурі її свідомості починає функціонувати кілька взаємовиключних структур знань, або когнітивних структур. Виражаються когнітивні протиріччя в плутаних переживаннях та висловлюваннях.

Структура знання. З точки зору системо-мислєдїяльнїсної методологїї, знання є результатом роботи мислення. Воно зберїгається в особистїй пам'ятї та актуалїзується в ситуацїях колективної взаємодїї, і спїлкування. Знання має складну структуру, що включає в себе: 1) Позицїю в структурї соцїальної дїяльностї, в якїй складалося уявлення про належне. 2) Уявлення про належне. 3) Ситуацїю, яка є об'єктом роздумів. 4) Знання про ситуацїю, яке визначається шляхом спїввіднесення уявлення про належне і ситуацїї.

Відповїдно, до цїєї точки зору, суперечностї в когнїтивної структурї можуть виникати на трьох рївнях: знання про ситуацїю; уявлення про належне і позицїйного самовизначення.

Презентацїя когнїтивних протирїч в спїлкуванні.

В процесї дїалогу, в точках протирїч і нерозуміння, виникає смислова та змїстовна плутанина. Вона виражається у формї протирїч:

- В оцїнцї того, що відбувається.
- В уявленнях про дїяльний змїст подїй; про якї їде розповїдь.
- В позицїях, в яких виникають когнїтивнї уявлення і їз яких будується розповїдь.

Рефлексивний механїзм процесу розуміння. Щоб сформуванї розуміння необхідно послїдовно усвідомити і знати три типи суперечностей в структурї особистого знання.

Процес рефлексїї, з точки зору М.Г. Алексеєва, включає до себе: усвідомлення того, що щось є незрозумїлим, зупинку суперечливого спїлкування, фїксацїю протирїч в знаку, їх об'єктивацию в словї і вїдсторонення, або вихїд за кордон того, що об'єктивовано [4].

У зв'язку з тим, що когнітивна структура має багаторівневий характер, рефлексія є складно організованим процесом [5].

Послідовно проведене усвідомлення виводить за межі суперечливого знання і мислення, що створило це знання, і відкриває прямий шлях до безпосереднього сприйняття і розуміння сенсу, та змісту проблемної ситуації. Саме це дозволяє стверджувати, що розуміння і сенс є формами інобуття рефлексії [6].

Рефлексія і проблематизація. Процес усвідомленого виходу за межі протиріч, який переживає клієнт проблемно-орієнтованого консультування, називається проблематизацією. В процесі проблематизації відбувається руйнування суперечливих знань і поступове розширення рамок розуміння. Для зовнішнього спостерігача цей процес виглядає як зміна психосоматичного стану клієнта. Саме тому в роботах К. Левіна процес проблематизації отримав метафорична назву «розморожування».

Проблематизація і самоідентифікація. В результаті консультаційного діалогу відбувається не тільки розширення рамок розуміння, а й зміна самовизначення і самоідентифікації клієнта. Він поступово відмовляється не тільки від своїх знань, оціночних суджень та уявлень про належне, а й від звичних позицій в соціальній діяльності, і відповідних їм соціальних ролей.

Розпредмечування зачіпає не тільки соціальну, але й інтелектуальну сферу життя клієнта. Психологічно це переживається як «вихід за межі розуму та здорового глузду». У підсумку людина, що вийшла за межі предметної організації мислення, входить в простір чистого не опосередкованого знанням мислення та розуміння і починає ідентифікувати себе з ним.

У тому випадку, якщо структура процесу проблематизації і розпредмечування не усвідомлюється, досягнутий стан описується метафорами поширеними в суспільстві, такими як «інтуїція», «шосте відчуття», «нюх» чи «проникливість».

Типологічна модель технічної організації розуміння. Після того, як рефлексивний вихід в простір розуміння завершується і у клієнта виникає стан безпосереднього розуміння соціальної ситуації, починається зворотний процес диференціації та конкретизації зрозумілого, його трансформації в зміст знань про ситуацію.

Для того, що б почати цей процес, консультант повинен задати питання клієнту, - що ти зрозумів? - Що б дати на нього відповідь, клієнт повинен зупинити процес розуміння ситуації, перенести свою увагу з ситуації на розуміння і лише

тоді відповісти, - я нарешті зрозумів, що відбувається. - У чому полягає сенс того, що ти зрозумів

Клієнтом розуміється не сенс, а ситуація. Сенс є рефлексивним утворенням, він не існує сам по собі і виникає в результаті відповіді на рефлексивне запитання консультанта. Сенс виникає у вторинному тексті, тексті, що інтерпретує первинне опис ситуації, яка обговорюється.

Саме це дозволяє філологам стверджувати, що інтерпретація - комунікативна форма існування рефлексії. І що розвиток рефлексії пов'язаний з удосконаленням текстів інтерпретацій.

Традиційна типологія розуміння не передбачає ієрархічного розташування її типів. Однак при розгортанні цієї типології на ситуацію консультаційного технічно організованого спілкування, ми зустрічаємося з ієрархічним розташуванням типів розуміння тексту висловлювання, з їх функціонуванням в формі складного ряду з кількох рівнів, що включають до себе:

1. Розуміння ситуації.
2. Розуміння позиційних схем ситуації взаємодії.
3. Розуміння змісту когнітивних схем позиціонерів.
4. Розуміння змісту і значення дій учасників ситуації.

Зміст рівнів розуміння.

1. Рівень «чистого» розуміння. Полягає в безпосередньому розумінні ситуації соціальної взаємодії (див. Рис 1).

2. Рівень позиційного розуміння. Полягає в реконструкції сенсу та усвідомленні, і об'єктивації змісту ситуації, що обговорюється. Зміст є складною позиційною структурою, яку повинен відновити розуміючий, в процесі слухання та обговорення. Тому процес розуміння включає в себе усвідомлення позиційної розкладки учасників ситуації та зв'язки, і відносини між позиціями.

Умовою досягнення такого розуміння є заняття клієнтом позиції організатора мислення про соціальну взаємодію.

3. Рівень змістовного розуміння. Займається в процесі поступового відновлення змісту когнітивних уявлень всіх учасників ситуації. Для цього клієнт повинен вирішити три завдання. По-перше, подумки пройти по позиційній структурі ситуації. По-друге, в розумовій імітації відтворити зміст когнітивних картин, які відповідають кожній з позицій. По-третє, сформувати інтегральну картину, що включають в себе всі інші як елементи.

Умовою виконання цієї роботи є самовизначення клієнта в позиції рефлексивного керівника соціальною взаємодією.

4. Рівень оцінюючого розуміння. Головна характеристика - вихід на однозначне трактування дій всіх учасників, включаючи свої власні.

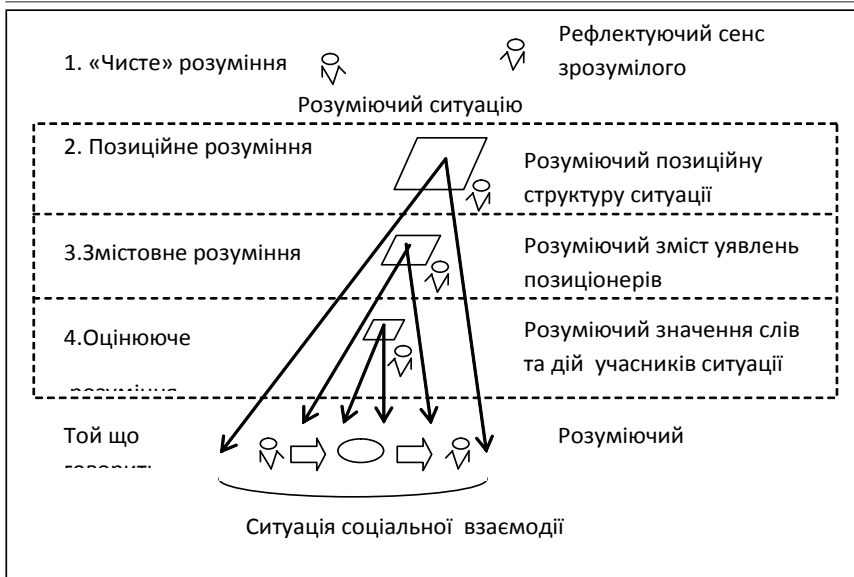

Рис.1. Системно-типологічна модель розуміння.

Умовою вирішення цього завдання є усвідомлене заняття клієнтом позиції учасника взаємодії в структурі соціальної ситуації.

Результати технічно організованого розуміння.

Пройшовши всі рівні усвідомленого розуміння, клієнт розуміє не лише ситуацію і її сенс, але й діяльний зміст та перспективи його розгортання.

«Коли відбувається передача сенсу з більш «високих» рефлексивних рівнів в більш «низькі», відповідні їм уявлення змінюються і ускладнюються. При цьому, - пише Г.П.Щедровицький, - відбувається дуже своєрідна взаємодія смислів і знань про сенс з безпосередніми процесами розуміння і процедурами виявлення їх змісту. В силу цього і сам «сенс» диференціюється та представляється вже не у вигляді структури, яка задає ситуацію в цілому, а у вигляді окремих функціональних характеристик елементів ситуації, що зберігають співвіднесеність з іншими елементами, та вказують на приналежність до цілого. Саме це мають на увазі, коли кажуть, що текст повідомлення осмислений. Що ми вловили сенс того чи іншого явища, що в нашій свідомості з'явився відповідний сенс» [7].

Висновки. Нерозуміння є результатом функціонування історично сформованих структур мислення та діяльності клієнта, і створених цією структурою знань.

Для того що б сформувати повноцінне розуміння проблемної ситуації, клієнту необхідно мати принципово інакше організований процес мислєдїяльностї. В його підґрунті повинна бути складно організована рефлексивна структура.

Для того, щоб вона виникла, клієнт повинен здїйснити ряд складних інтелектуальних дїй: 1) Увійти в зовнішне по відношенню до обговорюваної ситуації позицію і «вхопити» сенс проблемної ситуації. 2) Схематизуючи сенс, відновити повну позиційну структуру ситуації взаємодїї. 3) Подумки пройти всі позиції і усвідомити, як саме розкривається зміст ситуації з кожної з них. 4) Проаналїзувати можливі стратегії дїй і оцінити наслідки їх реалїзації.

Лише виконавши всі ці кроки клієнт може стверджувати, що він розуміє сенс того, що відбувається. І усвідомлює, що йому належить зробити в найближчому майбутньому.

Для виконання «роботи розуміння» клієнту необхідна допомога консультанта. Щоб допомогти клієнту здїйснити роботу розуміння, консультант повинен володіти системно-типологічним поняттям про розуміння і вміти ним користуватися.

Напрями використання поняття про розуміння. Розроблене поняття є засобом організації розуміння в процесі проблемно-орїєнтованого консультування. З його допомогою консультант може вирішувати такі завдання:

- Фіксувати факти нерозуміння.
- Проводити категоризацію нерозуміння по рефлексивним рівням.
- Визначати засоби і методи організації комунікації, спрямованої на відновлення розуміння.
- Активїзувати процеси аналізу протиріч в обговореннях, в цілях їх більш швидкого вирішення.

Другим напрямом використання поняття про розуміння є педагогічна діяльність, спрямована на навчання практичних психологів і соціальних працівників. Розроблене поняття може виступати в якості навчального змісту курсів по підготовці консультантів, що допомагають людям, що живуть в кризовому суспільстві, і що переживають особисті проблемні ситуації.

Третій напрямок використання поняття пов'язано з розвитком психологічної герменевтики і формуванням прикладних соціально-психологічних знань про розуміння і рефлексивну структуру механїзму його досягнення в процесі діалогічного спілкування

Література

1. Брудный А.А. Психологическая герменевтика. – М.: Издательство «Лабиринт», М., 1998. – 136с.
2. Чепелева Н. В. Понимание и интерпретация личного опыта в контексте психологической герменевтики // Актуальные проблемы современной украинской психологии Научные записки Института психологии им ГС К Костюка АПН Украины / Под ред академика СД Максименко - М.: Нора-Друк, 2003. - Вып 23.- с. 15-24.
3. Братченко С.Л. Межличностный диалог и понимание [Электронный ресурс] : Сайт «Институт альтернативного образования имени Я. Корчака». - Режим доступа: <http://alteredu.ru/2008/02/28/bratchenko-sl-mezhlichnostnyj-dialog-i-ponimanie>
4. Алексеев Н.Г. Проектирование и рефлексивное мышление [Электронный ресурс]: Сайт «Развитие личности». - Режим доступа: <http://rl-online.ru/articles/2-02/111.html>
5. Дідковський С. В. Поняття про рефлексію, як механізм розвитку когнітивних схем// Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць. Том 7. Екологічна психологія, 2014. — Випуск 35. — с 55-64
6. Богин Г. И. Обретение способности понимать: Введение в филологическую герменевтику. — М.: Психология ОнЛайн, 2001. — 516 с.
7. Щедровицкий Г.П. Смысл и значение// Мышление. Понимание. Рефлексия. – М.: Наследие ММК., 2005. – с. 204.

Constructed concept of understanding. Analyzes its structure and content. Discusses use of the concept as a means of communication in the management of problem-oriented advice. Construction is carried out in the systems-thinking activity approach.

Key words: *consulting, management, dialogue, situation, concept, tool, thinking, knowledge, reflection, understanding.*